

शोधनिर्देशक
बालकृष्ण शर्मा
आंशिक शिक्षक, त्रि. वि.

रुकुम जिल्लाको रुकुमकोट क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगञ्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दुस्रो पत्रको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

अध्ययनपत्र

शोधार्थी
लोकेन्द्रबहादुर बुढाथोकी
परीक्षा रोल नं. : ९६१००६
रजि.नं. : ६-१-३२२-४७-९६
शैक्षिक सत्र : २०६५/०६७
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपालगञ्ज, बाँके
वि.सं. २०७०

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र लोकेन्द्रबहादुर बुढाथोकीले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत रुकुम जिल्लाको रुकुमकोट क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन नामक अध्ययनपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस अध्ययनकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति- २०७०।

ई.सं.- २०१३

शोधनिर्देशक

बालकृष्ण शर्मा

आंशिक शिक्षक, त्रि. वि.

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र लोकेन्द्रबहादुर बुढाथोकीद्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत रुकुम जिल्लाको रुकुमकोट क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन नामक अध्ययनकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निम्ति स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

.....

बालकृष्ण शर्मा
शोधनिर्देशक

.....

बाह्य परीक्षक

.....

डम्बरबहादुर पुन
विभागीय प्रमुख

मिति- २०७०।

ई.सं.-

२०१३

कृतज्ञताज्ञापन

रुकुम जिल्लाको रुकुमकोट क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह नेपाली विषय दोस्रो वर्षको दसौँपत्र पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु बालकृष्ण शर्माज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो अमूल्य समय दिई सल्लाह, सुझाव, मार्गनिर्देशन तथा परिष्कार परिमार्जन पनि गरिदिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । गुरुको सहयोगप्रति सदैव ऋणी रहनेछु ।

प्रस्तुत शोधकार्य गर्न स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख डम्बरबहादुर पुनज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । यसको साथै नेपाली विभागका आदरणीय गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्र तयार पार्ने सिलसिलामा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण महानुभावहरूप्रति कृतज्ञ छु । साथै सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा विशेष सहयोग गर्नु हुने शाही मसला उद्योग पुडिया घर सर्जक गणेश शाह (हाल त्रि.न.न. दाङ), कम्प्युटर अपरेटर श्री नि.मा.वि., खोपीचार रुकुमका प्र.अ. अपार बि.सी., ॐ शान्ति फोटो स्तुडियो प्रो. खगेन्द्रबहादुर गौतम र गोपाल बिष्ट त्रि.वि. नेपाली दर्शनाचार्य विद्यार्थी नरबहादुर खड्काप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै आजभन्दा करिब साठी वर्ष पहिलेका लोकगीत गाएर-लेखेर सहयोग गर्ने लोक कवि गणेश शाह स्थानीय ख्यातिप्राप्त लोक गायक टीकाराम उपाध्यय, शिक्षक तथा लोकगायक दलबहादुर कार्की, शिक्षक निर्मलकुमार रेग्मी, शिक्षक शक्तिजङ्ग सिंह, कवि मणिराम गौतम तथा मित्रजनहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

यस अध्ययनकार्यमा आवश्यक सामग्री सङ्कलन र कम्प्युटर टङ्कण तथा सेटिङ् गरी सहयोग गर्नुहुने न्यू लुम्बिनी पुस्तक पसल, नेपालगन्जका सञ्चालक सविन लुईटेलप्रति पूर्ण रूपमा आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा मेरो यस शोधपत्रले भावी शोधार्थीहरूलाई नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययन, अनुसन्धान क्रममा भिनो मात्रामा भए पनि सहयोग पुऱ्याउन सक्ने कुरामा विश्वस्त रहेको छु । यस शोधपत्रको उचित मूल्याङ्कनका लागि नेपाली शिक्षण विभाग, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०७०।

ई.सं.-

।२०१३

लोकेन्द्रबहादुर बुढाथोकी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज, बाँके
२०७०

विषयसूची

पेज नं.

परिच्छेद-एक

शोध परिचय

१.१ अध्ययनपत्रको शीर्षक	१
१.२ अध्ययनपत्रको प्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ अध्ययनपत्रको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.८ अध्ययनकार्यको औचित्य	४
१.९ अध्ययनकार्यको सीमाङ्कन	४
१.१० अध्ययनविधि	५
१.११ अध्ययनपत्रको रूपरेखा	५

परिच्छेद-दुई

रुकुम जिल्लाको परिचय

२.१ नामकरण	६
२.२ ऐतिहासिक परिचय	६
२.३ भौगोलिक-प्राकृतिक परिचय	७
२.४ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन	९
२.५ जाति, भाषा, धर्मको आधारमा जनसंख्या	९
२.६ भू-उपयोगिता	१०
२.७ हावापानी, वर्षा र तापक्रम	११
२.८ बाटो, वनस्पति र मुख्य जडिबुटी	१२
२.९ भेषभूषा	१३
२.१० रुकुम कसरी पुग्ने ?	१३

परिच्छेद-तिन

लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय

३.१ लोक साहित्य	१५
३.१.१ लोकगीतको परिभाषा	१६
३.१.२ लोकगीतका तत्त्वहरू	१८
३.१.३ लोकगीतका विशेषताहरू	१९
३.१.४ लोकगीतको महत्त्व	२१
३.१.५ लोकगीतको वर्गीकरण र नेपाली लोकगीत	२२
३.१.६ नेपाली लोकगीतको अध्ययन परम्परा	२५

परिच्छेद-चार

रुकुम जिल्लाको पश्चिम-उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन र वर्गीकरण

४.१ ऋतुकालीन कर्मगीत	२८
४.१.१ असारे गीत (वाली)	२८
४.१.२ दाइँगीत	३१
४.२ पर्वगीत	३१
४.२.१ तिजेगीत/तिजका गीत	३२
४.२.२ मालसिरी	३३
४.२.३ भैलो	३४
४.२.४ देउसी गीत	३७
४.२.५ फागु गीत	४१
४.३ संस्कार गीत	४४
४.३.१ विवाह सिलोक	४४
४.३.२ रत्यौली/ज्युँती	४७
४.३.३ मागल /माहाल	४८
४.३.४ भजन-कीर्तन	५०
४.४ बाह्रमासे गीत	५७
४.४.१ बाह्रमासा	५७
४.४.२ भयाउरे/भाम्रे	५९
४.४.३ घाँसे गीत	६१
४.४.४ गाइने गीत	६२
४.४.५ धामी भाँक्री सम्बन्धी गीत	६४
४.४.६ ख्याली	६६
४.४.७ गौडेगीत	६७
४.४.८ मारुनी	६८
४.४.९ सुनिमाया	७१
४.४.१० सालैजो	७२
४.४.११ बालगीत	७४

परिच्छेद-पाँच

रुकुम जिल्लाको पश्चिम उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन र विश्लेषण

५.१ विषयवस्तु	७८
५.१.१ आर्थिक जीवनको चित्रण	७८
५.१.२ सामाजिक चित्रण	८०
५.१.३ नारी जीवनको चित्रण	८१
५.१.४ सांस्कृतिक जीवनको चित्रण	८२

५.१.५ प्रकृतिको चित्रण	८४
५.२ गीति तत्त्व	८५
५.२.१ सन्देश	८५
५.२.२ लय भाका	८६
५.२.३ भाव	८६
५.२.४ थेगो र पुनरावृत्ति	८६
५.३ अन्य तत्त्वघटक	८७
५.३.१ रसानुभूति	८८
५.३.२ अलङ्कार विन्यास	९१
५.४ संरचना	९५
५.५ भाषा शैली	९७

परिच्छेद - छ

उपसंहार

९९

सन्दर्भग्रन्थ सूची